

Бурдоносова М. А.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин
Київського національного університету культури і мистецтв

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ КРИПТОВАЛЮТИ В УКРАЇНІ

THEORETICAL AND LEGAL ANALYSIS OF THE STATE REGULATION OF THE CRYPTO CURRENCY IN UKRAINE

У статті на основі вітчизняних і зарубіжних наукових розвідок, чинного законодавства України та зарубіжного досвіду розкривається фінансово-правова сутність криптовалюти та визначається поточний стан її правового регулювання в Україні. Автором формулюється низка практичних проблем, що зумовлюють необхідність активізації діяльності держави в напрямі правового регулювання криптовалюти в Україні.

Ключові слова: *правове регулювання криптовалюти, біткоїн, віртуальна валюта, криптовалюта.*

В статье на основе отечественных и зарубежных научных исследований, действующего законодательства Украины и зарубежного опыта раскрывается финансово-правовая сущность криптовалюты и определяются проблемы ее правового регулирования в Украине. Автором сформулирован ряд практических проблем, которые обуславливают необходимость активизации деятельности государства в направлении правового регулирования криптовалюты в Украине.

Ключевые слова: *правовое регулирование криптовалюты, биткоин, виртуальная валюта, криптовалюта.*

The purpose of the article is to reveal the financial and legal nature of crypto currency and determine the problems of its legal regulation in Ukraine on the basis of domestic and foreign scientific researches, the current legislation of Ukraine and foreign experience. A number of practical problems are formulated and the necessity of activation of the state's activity in the direction of legal regulation of the crypto currency in Ukraine is discovered.

Key words: *legal regulation of crypto currency, bitcoin, virtual currency, crypto currency.*

Постановка проблеми. Сучасний світ стрімко розвивається, зокрема у сфері економіки, торгівлі та ІТ-технологій. Прогнозованим наслідком прогресу у цих сферах є поява унікальних явищ саме на їх перетині. Одним із таких феноменів, який швидкими темпами набирає популярності, стала поява криптовалюти.

Досліджуючи причини появи віртуальної валюти та криптовалюти, слід звернути увагу, що нині в більшості країн відсутнє їх правове регулювання або чітка позиція з боку держави. Саме це і приваблює прогресивну частину суспільства до користування ними.

В українській юридичній науці окремим аспектам обігу електронних грошей присвячували свої роботи М.П. Березіна, А.В. Беліч, А.П. Дьяков, Б.С. Івасіна, Д.А. Кочергін, Л.М. Красавіна, С.В. Криворучко, Ю.С. Крупнов, С.В. Міщенко, А.М. Мороз, І.В. Пенькова, М.І. Савлук, І.О. Трубін, В.М. Усоткін і т. д.

Питанням фінансово-правової сутності та правового статусу криптовалют у вітчизняному науковому дискурсі приділяється значно менше уваги (К. Пашенко, А.Т. Проценко, В.О. Радінська), тоді як зарубіжні науковці, у т. ч. країн пострадянського простору, активно досліджують зазначену проблематику: А.Н. Бегер, Н.П. Варфоломеева, Д.С. Вахрушев, О.Г. Волевіз, О.І. Зайцева, А.В. Квітка, Е. Мак, Е. Сейтим Айганім і т. д.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі вітчизняних і зарубіжних наукових розвідок, чинного законодавства України та зарубіжного досвіду розкрити фінансово-правову сутність криптовалюти та визначити поточний стан і проблеми її правового регулювання в Україні.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні всі фінансові операції фізичних і юридичних осіб контролюються державою шляхом оподаткування та різноманітних зборів. Не говорячи про повну монополію кожної держави на випуск національної валюти (наприклад, у п. 2 ст. 7 Закону України «Про Національний банк України» зазначається, що до функцій Національного банку України належить монопольне здійснення емісії національної валюти України й організації готівкового грошового обігу) [1]. Крім того, банки завжди виступають посередником у розрахунках між сторонами. Зрозуміло, що така ситуація спонукає суспільство до пошуку інших способів проведення розрахунків, безпосередньо між учасниками договору без залучення посередників, наслідком чого стає здешевлення товарів і послуг. Першою криптовалютою, яка була створена на основі такого принципу, став біткоїн.

Дев'ять років тому, 03 січня 2009 р., був видобутий перший блок у Bitcoin's blockchain (цей блок називається блоком генезу та містить 50 біткоїнів). Саме так виникла найвпливовіша криптовалюта сьогодення. Засновником стала невідома особа або група осіб, що працювала під псевдонімом Сатоші Накамото (Satoshi Nakamoto). Тоді біткоїн абсолютно нічого не коштував, і його можна було видобути на домашньому ПК.

31 жовтня 2008 р. Сатоші Накамото випустив офіційний довідковий документ, який описує основні проекти. Сам засновник, характеризуючи біткоїн, зазначає, що це версія електронної готівки, яка дозволяє проводити онлайн-платежі, що надсила-

ються безпосередньо від однієї сторони до іншої без проходження через фінансову установу [2, с. 1–2].

Використання комп'ютерної мережі типу peer-to-peer (або P2P) заснованої на принципі рівноправності учасників, характеризуються тим, що їх елементи можуть зв'язуватися безпосередньо між собою, на відміну від традиційної архітектури, коли лише окрема категорія учасників, яка називається серверами, може надавати певні сервіси іншим. Така мережа відмічає транзакції за допомогою трансформації їх у постійний ланцюжок – доказ виконання роботи (proof-of-work, POW), таким чином запобігаючи їх подвійному використанню. Особливість таких розрахунків полягає в нерівноцінності витрат часу – вони значні для знаходження рішення певної задачі і дуже малі для її перевірки [3].

Через дев'ять років курс Bitcoin перевищив 10 тис. доларів із капіталізацією ринку 254 млрд доларів і займає величезну мережу потужних комп'ютерів для видобування навіть однієї монети. А ті перші 50 біткоїнів сьогодні коштують 759 тис. доларів [4]. Звісно, такий стрімкий розвиток криптовалют спонукає підвищений інтерес до неї з боку суспільства, що не може залишатися поза увагою держави і потребує пошуку ефективних способів її правового регулювання.

Ситуація з невизначеністю статусу криптовалюти притаманна не тільки для України, а й для більшості країн світу, де співіснують протилежні підходи до правового регулювання цього явища не тільки в сусідніх державах, а й навіть в одній країні. Прикладом такої ситуації є США, де рішенням судді Окружного судді Східного округу Техасу (Case NO. 4:13-CV-416) біткоїн було визначено валютою і вирішено питання щодо застосування чинного законодавства до операцій з нею. Суддя Т. Мазант визнав: «оскільки Bitcoin можна використовувати як гроші за оплату товарів або обміняти на інші валюти (наприклад, долар, єно, юань тощо), то Bitcoin є валютою або формою грошей» [5]. В іншій справі рішенням Окружного суду Флориди (Case NO. : F14-2923) суд ухвалив і проголосив протилежне, що призвело до зняття обвинувачення щодо легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом [6].

Цікавим є досвід Великої Британії у сфері регулювання криптовалюти. У 2014 р. Управління з фінансового регулювання і контролю Великої Британії (Financial Conduct Authority) підтвердило, що Bitcoin – це і не валюта, і не гроші, тому криптовалюта ніяким чином не може регулюватися фінансовим законодавством Великої Британії. Таким чином, цифрова валюта у Великій Британії і досі вважається унікальною комбінацією цифр, отриманою шляхом складних математичних обчислень і алгоритмів. Тому Bitcoin не підпадає під дію Закону Великої Британії про легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (Money Laundering Regulations 2007).

Також у квітні 2016 р. було опубліковано план (Action Plan) Казначейства по боротьбі з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванням тероризму. У документі Казна-

чейство запропонувало застосовувати законодавство в сфері легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, щодо біржі криптовалютними компаніями, що здійснюють обмін валют. Водночас до компаній, які надають криптовалютні «гаманці» користувачам, але не надають послуги з обміну цифрових валют, таке законодавство застосовуватися не повинно [7, с. 26–27].

Україна входить у ТОП-10 країн світу за кількістю користувачів Bitcoin, тут здійснює свою діяльність найбільше в СНД біткойн-агентство Kuna, одним із проектів якого є криптовалютна біржа. Також функціонують і великі девелоперські та дослідницькі компанії, наприклад, DistributedLab.

Вперше офіційна позиція держави стосовно криптовалют в Україні з'явилася 10 листопада 2014 р., коли Національний банк України в «Роз'ясненні щодо використання в Україні «віртуальної валюти / криптовалюти» Bitcoin» зазначив, що розглядає криптовалюту як грошовий сурогат, який не має забезпечення реальною вартістю і використання якого фізичними та юридичними особами на території України як засобу платежу заборонено відповідно до ч. 2, ст. 32 Закону України «Про Національний банк України» [8; 1].

Для з'ясування правової природи біткоїну важливо звернути увагу на те, що у Законі «Про Національний банк України» визначено, що грошовий сурогат – це будь-які документи у вигляді грошових знаків, які відрізняються від грошової одиниці України, випущені в обіг не НБУ і виготовлені з метою здійснення платежів у господарському обігу. Подальший аналіз показує, що ознаки криптовалюти не підпадають під поняття «документ» і навіть «електронний документ», оскільки в останньому інформація має бути зафіксована у вигляді електронних даних, враховуючи обов'язкові реквізити документа. Таким чином, криптовалюта помилково відносити до грошових сурогатів, оскільки вона має інші суттєві визначальні ознаки.

Вищезгадане роз'яснення НБУ привернуло увагу до необхідності визначення статусу криптовалюти в Україні та стало початком широких обговорень із залученням представників різних сфер економіки та бізнесу, зокрема Bitcoin Foundation Ukraine, KUNA Bitcoin Agency, Посольства Bitcoin і НБУ стосовно проекту розвитку біткоїну в Україні.

Внаслідок такої дворічної співпраці 10 жовтня 2016 р. Національним банком України було схвалено дорожню карту Cashless Economy, у якій вперше прописані офіційні плани регулятора з використання технології Blockchain в Україні, відповідно до якої в рамках розвитку НПС «Простір» відбудеться «еволюція e-money» як безготівкового інструменту платежів (на основі технології Blockchain), емітентом яких є НБУ. Як очікуваний ефект названо «здешевлення еквайрингу» (альтернатива картковим розрахункам). У грудні 2016 р. Українська біржа стала першим у світі майданчиком, де торгуються деривативи на криптовалюту [7, с. 87–90].

Водночас в Україні правовий статус криптовалют і відносин, що виникають внаслідок їх використання, залишається остаточно не визначеним.

Необхідність правового регулювання криптовалют в Україні сьогодні зумовлена такими проблемами, які останнім часом виявили себе на практиці:

1. Відсутність регулювання не дозволяє платникам єдиного податку приймати розрахунки безпосередньо в криптовалюті, а для платників ПДВ операції з криптовалютами оподатковуються ПДВ. Таким чином, регулювання цієї ситуації змогло б позитивно вплинути на ріст кількості користувачів криптовалют в Україні.

2. У зв'язку з невизначеностями в національному законодавстві сервіси, де українці можуть вільно купляти криптовалюту (наприклад, Coinessa), працює на основі англійського права. Проте позитивний підхід до регулювання криптовалют створив би привабливий клімат для такої комерційної діяльності в Україні.

3. Відсутність роз'яснень досліджуваного терміна в чинному законодавстві створює для правозастосовних органів, правоохоронних зокрема, простір для зловживань і підміни понять.

4. Визначення криптовалюти державою як активу, який має грошову цінність, надало б можливість його власникам захищати свої майнові права на криптовалюту в суді, який сьогодні вважає її віртуальним (неіснуючим) майном [9].

11 січня 2018 р. з офіційною заявою виступив Секретар Ради національної безпеки і оборони України Олександр Турчинов під час засідання Національного координаційного центру кібербезпеки, зазначивши, що розвиток ринку криптовалют не може залишатися поза увагою держави.

На засіданні під головуванням Секретаря РНБО України було розглянуто результати випробувань на уразливість від кібератак інформаційно-телекомунікаційних систем органів державної влади й об'єктів критичної інфраструктури, найбільш важливих для безпеки й оборони держави; питання захисту інформації в системі біометричної верифікації та фіксації біометричних даних на пунктах пропуску через державний кордон України, а також інші питання кібернетичного захисту країни.

За інформацією керівництва Національного банку України, Служби безпеки України та Національної поліції України, відсутність зовнішнього та внутрішнього контролю за обігом криптовалют і анонімність розрахунків створюють потенційні передумови для їх використання з метою легалізації грошових коштів, отриманих злочинним шляхом, оплати заборонених до вільного обігу товарів, зокрема наркотиків і зброї, дає можливість фінансування тероризму, зокрема на окупованих територіях України.

Подальше відсторонення держави від цього питання та правовий вакуум на ринку криптовалют через відсутність законодавчої та нормативної бази «створює загрози для економіки та безпеки держави».

Рішенням Національного координаційного центру кібербезпеки було доручено відповідним органам вла-

ди створити робочу групу за участю представників Національного банку України, Міністерства фінансів України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України, Служби безпеки України, Національної поліції України, Державної служби фінансового моніторингу України, Державної фіскальної служби України та Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України для напрацювання нормативно-правових пропозицій щодо регулювання цього питання; визначення державного регулятора та порядку функціонування ринку криптовалют; порядку проведення моніторингу транзакцій із використанням криптовалют та ідентифікації суб'єктів криптовалютних операцій; а також порядку оподаткування доходів від здійснення криптовалютних операцій відповідно до вимог законодавства України. Національним банком України опрацьовується питання доцільності випуску власної криптовалюти.

Окрім того, доручено розробити механізм забезпечення доступу правоохоронних органів до даних криптовалютних бірж із зобов'язанням вказаних суб'єктів зберігати інформацію про всі транзакції протягом терміну, встановленого законодавством для фінансових організацій, і розкриття інформації про клієнта за вмотивованим запитом. Розробка та впровадження всіх цих заходів передбачатиме також розвиток міжнародної співпраці для впровадження комплексного регулювання обігу криптовалют і уникнення криміналізації цього сегменту [10].

Важливим позитивним моментом виникнення та розвитку криптовалюти, зокрема біткоїна, стала розробка блокчейн-технології, що вважається головною інновацією біткоїна, оскільки слугує «не вимагаючим довіри» (trustless) механізмом верифікації усіх транзакцій. Принципова новизна блокчейна полягає в його архітектурі, що забезпечує можливість децентралізованих транзакцій, які не вимагають встановлення довірчих відносин із партнером по транзакції і не потребують додаткових посередників (наприклад, банку) для її проведення. Досить перспективним у технології блокчейн є те, що такий принцип взаємодії (без посередників і встановлення партнерських / довірчих відносин) може бути застосований до транзакцій будь-яких видів між будь-якими учасниками в глобальному масштабі. Зокрема, оскільки в Україні криптовалютне співтовариство досить активно розвивається, то застосування такої децентралізованої блокчейн-технології планується і частково реалізується вже і на державному рівні: e-Auction 3.0, e-Vox, E-Ukraine.

Висновки. На основі вітчизняних і зарубіжних наукових розвідок, чинного законодавства України та зарубіжного досвіду, зокрема Великої Британії, було проаналізовано фінансово-правову сутність криптовалюти на прикладі Bitcoin та визначено поточний стан і проблеми її правового регулювання в Україні. Сформульовано низку практичних проблем, що зумовлюють необхідність активізації діяльності держави в напрямі правового регулювання крипто валюти в Україні, а саме: відсутність такого регулювання не дозво-

ляє платникам єдиного податку приймати розрахунки безпосередньо в біткоїнах, а для платників ПДВ операції з криптовалютами оподатковуються ПДВ; у зв'язку з невизначеностями в національному законодавстві сервіси, де українці можуть вільно купляти біткоїн, працюють в англійському праві; відсутність роз'яснень досліджуваного терміна в чинному законодавстві створює для правозастосовних органів можливість для зловживань і підміни понять; визначення біткоїна державою як активу, який має грошову цінність, надало б можливість його власникам захищати свої майнові права на криптовалюту в суді, сприяючи, таким

чином, реалізації одного з основних прав людини і громадянина на сучасному рівні.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі зумовлені розробкою блокчейн-технології, що вважається головною інновацією біткоїна, оскільки слугує «не вимагаючим довіри» (trustless) механізмом верифікації усіх транзакцій. Такий принцип взаємодії може бути застосований до транзакцій будь-яких видів між будь-якими учасниками в глобальному масштабі. Зокрема, застосування такої децентралізованої блокчейн-технології планується і частково реалізується вже на державному рівні: e-Auction 3.0, e-Vox, E-Ukraine.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про Національний банк України : Закон України від 20 травня 1999 р. № 679-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 29. Ст. 238.
2. Satoshi Nakamoto. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. bitcoin.org. 2008. URL: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf> (дата звернення: 03.01.2019).
3. Dwork C. Pricing via processing or combatting the Junk Mail. hashcash.org. URL: <http://www.hashcash.org/papers/pvp.pdf> (дата звернення: 03.01.2019).
4. Schroeder S. Happy 9th birthday, Bitcoin! *Mashable*. 2018. URL: <https://mashable.com/2018/01/03/bitcoin-birthday/> (дата звернення: 04.01.2019).
5. Court officially declares Bitcoin a realcurrency. *RT.com*. 2013. URL: <https://www.rt.com/usa/bitcoin-sec-shavers-texas-231/> (дата звернення: 04.01.2019).
6. Плита А.І. Криптовалюта: її правовий режим, проблеми застосування. *Українське право*. 2017. URL: http://ukrainepravo.com/legal_publications/essay-on-it-law/it_law_plyta_%D1%81ryptocurrency/ (дата звернення: 10.12.2018).
7. Правовое регулирование криптовалютного бизнеса. *Axon Partners*. 2017. URL: <http://axon.partners/wp-content/uploads/2017/02/Global-Issues-of-Bitcoin-Businesses-Regulation.pdf> (дата звернення: 05.01.2019).
8. Роз'яснення щодо правомірності використання в Україні «віртуальної валюти / криптовалюти» Bitcoin. *Національний банк України: офіційне Інтернет-представництво*. 2014. URL: https://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=11879608 (дата звернення: 05.01.2019).
9. Bitcoin в Україні: правовий статус. *Юридична Газета online*. 2016. URL: <http://yur-gazeta.com/golovna/bitcoin-v-ukrayini-pravoviy-status.html> (дата звернення: 08.01.2019).
10. Турчинов О. Розвиток ринку криптовалют не може залишатися поза увагою держави. *Рада національної безпеки і оборони*. 2018. URL: <http://www.rnbo.gov.ua/news/2965.html> (дата звернення: 08.01.2019).